

УДК_81'373:81'25=811.111=811.161.2

Ю. С. Дев'ятко,

перекладач ТОВ „Кристал Фарма”,
вул. Дорожна, 25, м. Одеса, 65055, Україна,
тел.: (0482)33-30-05,
juliadia1@mail.ru

СТОМАТОЛОГІЧНА ТЕРМІНОЛЕКСИКА: ВПОРЯДКУВАННЯ ТА ПРОБЛЕМИ АНГЛО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ

У статті розглянуто й проаналізовано проблемні аспекти перекладу й упорядкування українських стоматологічних термінів на сучасному етапі та накреслено альтернативні шляхи їх вирішення. Крім того, відображено суть такого складного і багатогранного поняття, як термін, а також з'ясовано особливості перекладу термінів з англійської українською мовою з урахуванням їх словотворення та перекладацьких трансформацій.

Ключові слова: стоматологічна термінологія, переклад, впорядкування медичної термінології, перекладацькі трансформації.

Медицина є наукою, у якій точність відіграє величезну роль. Від адекватного тлумачення медичного терміна та його перекладу іншою мовою може залежати життя й здоров'я людини. Тому медичний переклад не допускає можливості помилок; цим і можна пояснити **актуальність** даної статті.

Основною **метою** дослідження є різноаспектний аналіз розвитку та функціонування української медичної стоматологічної термінології.

Деякі медичні терміни, що мають одне джерело походження й на перший погляд не відрізняються за формою, здобувають у різних мовах і навіть контекстах різні значення. Вони можуть відрізнитися більшою або меншою мірою. У таких випадках перекладач повинен уміти розгледіти „підступність” перекладу й звернутися за консультацією до медичних фахівців або до спеціалізованих довідкових матеріалів. Інакше кажучи, без глибоких знань в галузі медицини виконати адекватний та абсолютно еквівалентний переклад досить складно, а часто й взагалі неможливо.

Відомо, що функціональне призначення будь-якого терміна – це стисло, точно й однозначно виражати наукове поняття. Для успішної

реалізації всіх своїх функцій термін повинен мати певні ознаки та відповідати певним вимогам: системність; тенденція до однозначності в межах термінологічного поля; відсутність експресії; наявність точної дефініції; стилістична нейтральність [8, с. 12].

Головними вимогами до термінів вважають: 1) системність, що стосується понятійного змісту, словесного вираження та відповідності між змістом та формою; 2) наявність класифікаційної дефініції; 3) стислість та відповідність позначуваному поняттю, однозначність в межах терміносистеми; 4) жорстку конвенційність; 5) стилістичну нейтральність; 5) залученість до терміносистеми певної галузі; 6) відповідність нормам мови; 7) точність; 8) дериваційну здатність; 9) інваріантність як відсутність варіантів та синонімів; 10) високу інформативність.

Деякі з цих вимог, на жаль, існують лише в ідеалі, але, безумовно, під час перекладу медичної термінології з англійської українською мовою слід максимально дотримуватися вищезазначених вимог з метою забезпечення максимальної адекватності та еквівалентності перекладу медичного терміна. Всі вимоги до терміна не можуть бути повністю дотриманими (та ще й у такій складній терміносистемі, як медична) через низку вагомих причин. Так, об'єктивною причиною труднощів у реалізації зазначених вимог є проблема багатозначності (полісемії) термінів. На думку І. Борисюка, „ідеальним для будь-якої терміносистеми є той стан, коли одному окремому поняттю відповідає один термін, бо саме така чітка, регламентована співвіднесеність назви й реалії дає можливість уникати можливих різночитань, а подекуди й плутанини в царині термінів” [1, с. 27].

Тому на сьогодні досить гостро постає питання про впорядкування вже сформованої медичної терміносистеми, зокрема стоматологічної, адже вирішення нагальних проблем підготовки висококваліфікованих національних медичних кадрів, формування наступної генерації українських лікарів неможливе без опанування фахової мови як на рівні міжнародної наукової термінології, так і на рівні медичної лексики, що має національні корені [6, с. 197].

Проведений аналіз словників стоматологічної термінології, наукових статей, періодичних медичних часописів, монографій та описів клінічних випадків дає підстави вважати, що основний корпус медичної, зокрема стоматологічної терміносистеми вже сформувався, проте потребує суттєвого впорядкування і стандартизації.

Тенденція до впорядкованості та систематизації термінопонять виявляється у прагненні уникнути таких небажаних явищ, як полісемія, синонімія, багатокомпонентність терміна, перевантаженість іншомовними одиницями, епонімічними термінами тощо.

Предметом нашої уваги є лінгвістична проблема вдосконалення термінології клінічної стоматології, її практичне втілення, котре трактуємо як цілий комплекс робіт щодо систематизації, кодифікації, впорядкування, уніфікації та стандартизації, а також нормування термінології, тобто перегляд терміносистеми відповідно до норм української мови [5, с. 262].

Мета нормалізації стоматологічної терміносистеми – це приведення її у відповідність з тими мовленнєвими чи лексичними моделями, які найкращим чином сприяють реалізації усіх функцій терміна, зокрема й комунікативної. Процеси нормалізації термінологічної лексики проводяться здебільшого з опертям на норми загальнолітературної мови. Проте ми маємо справу зі спеціальною лексикою, тому сфера впливу таких норм дещо звужується. В. П. Даниленко, наголошуючи на специфічності визначення поняття норми щодо термінології, виділяє „професійний варіант норми”, який повинен все ж таки відповідати загальним тенденціям розвитку словотворення і слововживання у мові в цілому [2, с. 209].

Таким чином, нормативність термінів у лінгвістичному аспекті – це правильність їх утворення та вживання. Найважливіший аспект – це розроблення єдиної концепції термінотворення з використанням досвіду і позитивних надбань учених різних поколінь.

Велику роль у цьому процесі відіграють галузеві словники. Аналіз виданих праць вказує на різні тенденції у підході до їх створення, однією з яких є беззастережне відновлення термінології 20–30-х рр. ХХ ст., спрямоване на заміну усталених у мові термінів (це явище бачимо, наприклад, у „Російсько-українському медичному словнику” С. Нечая). Досить часто сприйняття україномовних медичних термінів народного походження зустрічає опір з боку медиків-науковців та практиків. Доцільність їх впровадження в сучасний лексичний обіг є досить дискусійним питанням. Неприйняття термінології часто є виявом невживання української мови у сфері медицини загалом. Причини цього явища неодноразово висвітлювалися науковцями: це і брак термінологічних словників, україномовних медичних посібників, підручників, небажання самих медиків вживати україномовні термі-

ни. Самі ж медики зазначають, що після того, як вони почали вести історії хвороб, використовуючи термінологію російсько-українського медичного словника з іншомовними назвами С. Нечая, виникали непорозуміння в професійному спілкуванні. Тому робота щодо українського термінотворення в галузі медицини, зокрема й стоматології, має вестися вкрай обачно та в тісній співпраці мовознавців з фахівцями-медиками. Так, зокрема в „Російсько-українському медичному словнику” О. Мусія, С. Нечая та інших засвідчені терміни: *третівка* (мембрана), *мертвиця*, *спалень* (гангрена), *зубовина* (дентин), *гоп'як*, *живець* (пульс) та багато інших. Така заміна термінів „сигналізує про загрозу штучної реставрації віджилих елементів мови, нав'язування сучасній практиці діалектних застарілих термінів. Реалізація претензійних власних уподобань окремих науковців може зумовити самоізоляцію не лише української наукової мови, а й самої науки” [11, с. 9].

Досить часто спостерігається протилежна тенденція, що проявляється у зловживанні іншомовними, переважно англійськими термінами. Жодна з цих тенденцій у своїх крайніх виявах не сприяє нормалізації та розвитку української наукової термінології. Звичайно, кожна з них має право на втілення під час укладання словника медичної термінології, проте необхідно підтримувати баланс під час їх реалізації, аби медична термінологія не стримувала, а, навпаки, створювала передумови для ефективної професійної комунікації та досліджень як на міжнародному, так і на національному рівнях.

Незважаючи на проблеми українського термінотворення та проблеми англо-українського перекладу термінологічної лексики, медицину можна вважати однією з найзабезпеченіших сфер науки з лексикографічної точки зору (понад 60 словників з різних галузей медицини).

Основні ж напрями термінологічної роботи в Україні мають передбачати: вироблення методологічних засад уніфікації терміносистем та їх збагачення за рахунок власних мовних одиниць і необхідних на даний час лексичних запозичень (теоретичний аспект), участь українських термінологів у роботі міжнародних організацій з питань стандартизації (прагматичний аспект), укладання різноманітних термінологічних словників та перекладних термінологічних словників у співпраці медиків і філологів (прикладний аспект). Так, зокрема, українські дослідниці О. Самолисова та А. Ніколаєва зазначають, що „фахова термінологія повинна бути уніфікована і доведена до користувача у формі, яка б вимагала якнайменших зусиль у користуванні” [10, с. 203].

Темою загального обговорення лінгвістів-науковців є проблеми вживання, унормування та еквівалентного перекладу термінів; питання надмірної синонімічності, засміченості термінології численними мовними покручами, відповідність наукових термінів структурі української мови, доцільність запозичень. Вироблення власних унормованих термінологічних систем сприятиме розвитку наукової думки в Україні. Крім того, досить важливим є визначення завдань термінознавства, адже власне переклад медичної термінології (в нашому випадку з англійської українською мовою) і є одним із завдань термінознавства як науки.

Термінознавство як синтетична міжгалузева дисципліна охоплює такі напрями роботи: лексикографічний (створення різного роду словників); уніфікація й стандартизація термінів; створення категорій і баз даних; переклад термінів; термінологічне редагування; організаційний напрям (охоплює видання спеціальних журналів, збірників з проблем термінознавства) [4, с. 173].

Одним із найскладніших напрямів є переклад специфічної медичної термінології та абревіатур. І одним із найважливіших завдань при вирішенні цього питання є укладання англо-українського словника термінологічної лексики, в якому було б зібрано основну термінологію англійською мовою, якою послуговуються стоматологи, а також переклад термінів українськими відповідниками з відповідним тлумаченням того чи іншого поняття, явища чи процесу.

Стоматологічна термінологія, як і кожна терміносистема, має у своєму складі терміни, що виникли в результаті семантичного розвитку та термінологізації загальноновживаної автохтонної лексики (*камінь зубний, корінь зуба*) чи були утворені з використанням власномовних словотворчих засобів, та терміни, запозичені з іншомовних терміносистем (*adhesive – адгезив, onlay – онлей*) чи такі, що були створені на основі іншомовних елементів, переважно давньогрецьких та латинських (*pulpotomy – пульпотомія, hypermineralized – гіпермінералізований*) [4, с. 172]. Для правильного перекладу терміна важливо знати його словотвірну і морфологічну структуру та семантичні відмінності від загальнонародних слів. Медична термінологія з погляду походження належить до одного з найдавніших шарів термінологічного словника української мови, тому протягом багатовікової історії розвитку в ній відбилися основні способи словотворення, які забезпечували можливість творення нових термінів. 1) Морфологічний:

а) префіксальний (префікси вказують на локалізацію явища, процесу чи предмета, вносять додаткове значення, яке виокремлює термін з-поміж усієї сукупності термінів); б) суфіксальний (*bronchitis* – *бронхіт*, *dermatitis* – *дерматит*, де суфікс *-itis* = *-um* і вказує на назву хвороби запального характеру); в) префіксально-суфіксальний спосіб (*periimplantitis* – *періімплантит*); г) осново- та словоскладання (*dentinoenamel* – *дентиноемалевий*, *sandwich-technique* – *сандвіч-техніка*); синтаксичний спосіб (утворення терміна із словосполучення) (*overlay denture* – *протез покриваючий*).

Під час перекладу труднощі іноді виникають через існування омонімічних термінів, лексичних елементів, тотожних за формою, але досить відмінних за значенням. Зрозуміло, що значною мірою характер значень таких омонімічних термінів визначається належністю тексту оригіналу до тієї чи іншої галузі науки і техніки та конкретною тематикою. Наприклад, у медицині термін *separation* має два значення: одне ширше, загальномедичне („розділення, розшарування, процес розбирання на частини”), а інше – вузьке, стоматологічне: „спеціальне розсування сусідніх зубів”. При перекладі тексту з англійської українською мовою можливий неправильний переклад терміна *separation* у тому випадку, коли вузький та широкий контексти не дозволяють точно визначити, у якому із наведених значень вжитий термін *separation* (омоніми за денотатом).

Крім зазначеного виду омонімії стоматологічних термінів, коли одне значення ширше іншого, існують ще такі види термінологічної омонімії: 1) одна й та сама форма має різне значення у різних галузях науки (наприклад, *mouth* в терміносистемі політехніки означає *вхідний отвір*, в географії – *гирло річки*, а в стоматології – *ротова порожнина*; *post* в терміносистемі політехніки означає *стовп, підпора, опора*, а в стоматологічній терміносистемі – *штифт* (омоніми за сигніфікатом); 2) одна й та сама форма слова має різні значення у різних підгалузях медицини (наприклад, *depression* в терміносистемі психіатрії має значення *депресія, пригнічений стан*, а у стоматології – *виямка, заглиблення* (абсолютні омоніми).

Під час перекладу стоматологічної термінології ми матимемо справу переважно з лексичними перекладацькими трансформаціями, що являють собою певні перетворення, за допомогою яких можна здійснити перехід від одиниць оригіналу до одиниць перекладу [9, с. 172]. Основні типи лексичних трансформацій: перекладацьке

транскрибування та транслітерацію, калькування та лексико-семантичні заміни (конкретизацію, генералізацію, модуляцію). До комплексних лексико-граматичних трансформацій належать антонімічний переклад, експлікація (описовий переклад) та компенсація [9, с. 172].

Спираючись на вищевикладений матеріал та враховуючи особливості медичного тексту та медичної термінології, можна виділити такі основні способи та прийоми перекладу медичних термінів [9, с. 173]: 1) транскодування (транскрипція, транслітерація): (*pinlay* – *пінлей*, *abutment* – *абатмент*); 2) калькування (семантична калька: *smear layer* – *змазаний шар*); 3) переклад варіативним відповідником (*post* – *опора*, *post* – *штифт*); 4) переклад еквівалентом (*molar* – *корінний зуб*); 5) описовий переклад (*scaling* – *зняття зубних відкладень*). У будь-якому випадку переклад стоматологічних термінів вимагає від перекладача достатнього рівня освіченості у відповідній галузі знань та чіткого дотримання норм української мови. Найбільш прийнятними для функціонування в медичній терміносистемі вважаються ті слова, які визнані більшістю спеціалістів, зрозумілі всім та адекватно відображують суть явища чи предмета. Сміслові значення терміна в медицині лише тоді стає загальним надбанням, коли воно зафіксоване за допомогою чіткого терміна, не передбачає різних тлумачень, є простим та однозначним.

Список використаної літератури

1. Борисюк І. Явище синонімії в термінології / І. Борисюк // Дивослово. – 2000. – № 4. – С. 27–28.
2. Даниленко В. П. Русская терминология: опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М. : Просвещение, 1977. – 246 с.
3. Кучеренко І. В. Особливості перекладу медичних термінів / І. В. Кучеренко, М. М. Адаменко // Матеріали науково-практичної конференції „Соціум. Наука. Культура”. – Кременчук : Видавництво КНУ, 2004. – С. 45–50.
4. Манюк О. М. До проблеми перекладу сучасних стоматологічних термінів / О. М. Манюк // Буковинський медичний вісник. – Чернівці, 2010. – Т. 14. – № 4. – С. 170–172.
5. Місник Н. Про „стан здоров’я” мови медицини / Н. Місник, Л. Симоненко // Вісник Національного університету „Львівська політехніка”. – Львів, 2002. – № 453. – С. 262–269.

6. Місник Н. В. Медичний словник як основне джерело систематизації та унормування галузевої термінології / Н. В. Місник // Українська термінологія і сучасність. Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції. – К. : НАН України, 1997. – С. 197–199.
7. Нечай С. Російсько-український медичний словник з іншомовними назвами / С. Нечай. – К. : Фонд „Грете тисячоліття”, 2000. – 592 с.
8. Орешко О. Українська медична термінологія (розвиток і сучасний стан): автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / О. Орешко. – Брно, 2010. – 15 с.
9. Панько Т. І. Українське термінознавство / Т. І. Панько, І. М. Качан, Т. П. Мацюк. – Л. : Академія, 1994. – 216 с.
10. Самолісова О. Поняття „термінологія” та деякі аспекти українського медичного термінотворення / О. Самолісова, А. Ніколаєва // Українська термінологія і сучасність. Вип. VI. – К. : Видавництво КНЕУ, 2005. – С. 201–204.
11. Симоненко Л. Актуальні проблеми сучасного українського термінознавства / Л. Симоненко // Українська термінологія і сучасність. Вип. VIII. – К. : Видавництво КНЕУ, 2009. – С. 9–15.
12. Стаховська Н. Термін як елемент системи мовного вираження спеціальних понять / Н. Стаховська // Українська термінологія і сучасність. Вип. IV. – К. : Видавництво КНЕУ, 2001. – С. 277–280.

Ю. С. Девятко

СТОМАТОЛОГИЧЕСКАЯ ТЕРМИНОЛЕКСИКА: УПОРЯДОЧЕНИЕ И ПРОБЛЕМЫ АНГЛО-УКРАИНСКОГО ПЕРЕВОДА

Англо-український переклад медичної стоматологічної термінології – процес достатньо складний: він потребує не тільки основательних лінгвістических знань, але й глибокої осведомленості в медичній сфері, в частині, в галузі стоматології. Іменно ці складності обумовлюють численні помилки і недоліки при перекладі наукових медичних текстів. В статті розглянуті і проаналізовані проблемні аспекти перекладу і упорядкування українських стоматологічних термінів на сучасному етапі, а також наведені альтернативні шляхи їх вирішення. Крім того, зображено сутність такого складного і багатогранного поняття, як термін, викладено особливості перекладу термінології з англійської на українську мову з урахуванням словотворення термінів і перекладеских трансформацій.

Ключові слова: стоматологічна термінологія, переклад, упорядкування медичної термінології, перекладескі трансформації.

Y. S. Deviatko,
Interpreter, CRYSTAL PHARMA Ltd.,
25, Dorozhna St., Odesa, 65055, Ukraine,
tel.: (0482)33-30-05
juliadial1@mail.ru

DENTAL TERMINOLOGY: NORMALIZATION AND ENGLISH-UKRAINIAN TRANSLATION

Summary

Translation of dental terminology from English into Ukrainian is a complicated process that requires both thorough linguistic knowledge and deep awareness of dentistry. This complexity often causes numerous mistakes and drawbacks of scientific medical texts in the process of its translation. Thus, the main purpose of the research is a diverse analysis of dental terminology development and functioning in the Ukrainian language. To realize the purpose of the research we use systematic approach and comparative study to learn the translation regularities. We have considered and analyzed problematic aspects in translation and normalization of Ukrainian dental terms at the present stage. Moreover, alternative ways of their solution were outlined. In addition to the abovementioned aspects the concept „term” is considered and important features of terminology translation from English into Ukrainian are set forth as well. As a result we determined the most important ways to normalize the terminology and main translation techniques such as transcoding, calking, direct equivalent translation and explication. The research has an important practical value for foreign students and dentists, for linguists and medical translators.

Key words: dental terminology, translation, normalization of medical terms, translational transformations.

УДК 811.162.2'282.2(478)'373.2

Д. А. Ігнатенко,
аспірантка кафедри української мови
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
Французький бульвар, 24 / 26, м. Одеса, 65058, Україна,
тел.: (048)776-14-80